

do_so_mo_mo_srбија

међународна радна група за
документацију и заштиту
грађевина, места и целина
модерног покрета

Минимални документациони досије 2003

Саставила: национална радна група Србије

0.1 ФОТОГРАФИЈА ГРУПЕ ОБЈЕКТА

- 0.1. **Наслов фотографије**
Шест стамбених кула на Звездари
- 0.2. **Извор**
Лична форографија, снимана из правца зграда „Рудо“ групације на Коњарнику
(фотографију снимила Драгана Мецанов, обрадио Александар Вукићевић).
- 0.3. **Датум**
Април 2014. године.

1. ИДЕНТИТЕТ ГРУПЕ ОБЈЕКАТА

1.1	Данашњи назив објекта
Шест стамбених кула на Звездари	3
1.2	Варијантни или претходни/оригинални назив
/	4
1.3	Назив улице и број
Ул. Вјекослава Ковача бр. 8-10-12-14-16-18.	5
1.4	Град
Београд	6
1.5	Општина
Звездара	7
1.6	Поштански број
11050	8
1.7	Држава
Република Србија (изграђено у ФНРЈ)	9
1.8	Позиција у оквиру глобалног позиционог система
44.793345; 20.508145	10
1.9	Класификација/типологија
RES – становање: стамбене зграде	11
1.10	Статус и датуми заштите
Није под заштитом.	12

2 ИСТОРИЈАТ ОБЈЕКТА

2.1	Оригинални нацрт/намена
Шест стамбених кула на Звездари	13
2.2	Датуми: наруџбина/завршетак
1953-1955.	14
2.3	Пројектанти архитектуре и други пројектанти
Иван Антић, Биро за студије, ГП „Рад“, конструкција – Милутин Јеротијевић.	15
2.4	Остале особе или догађаји везани за објекат
/	16
2.5	Значајне измене са датумима
/	17
2.6	Данашња намена
Стамбене куле (местимично са наменом пословања у приземљу).	18
2.7	Постојеће стање	19

На појединим местима појављује се процуривање крова. На тим позицијама неопходна је санација хидроизолације и других слојева крова. На неколико места облога фасаде је оштећена, а на свих шест стамбених кула постоје натписи и графити по фасадама које је потребно уклонити. Станари појединих станова су извршили интервенције и замену прозора, те они више нису уједначени, што нарушава естетску компоненту објекта. Стање конструкције је задовољавајуће.

3 ОПИС

3.1 Општи опис

Педесетих година XX века, у ратом разрушеном Београду, као ни пре тога, није била уобичајена слика високих стамбених зграда ни у ком делу града. Такође, у улици која је словила за најдужу улицу у целој земљи – на Булевару револуције (сада Булевар краља Александра), грађевински фонд који је био присутан чиниле су модерне зграде на почетку Булевара и у највећем делу приземни кућерци који су били у рушевном стању. С обзиром на фреквентност ове улице, из данашње перспективе може се рећи да би на оваквој локацији у сваком случају требало да се нађу зграде по квалитету и бонитету много боље рангиране.

Иван Антић пројектовао је прве високе стамбене небодере на Булевару револуције, и то спратности 12 етажа, који су значајни самим тим што дуго година нису били превазиђени ни диспозицијом, ни конструкцијом, а ни архитектуром у погледу ликовности. И данас када се сагледа из многих правца, ове куле доминирају делом Београда у којем се налазе.

У једној ретроспективној анализи њихових карактеристика истиче се то да су засновани на веома чистој основи, коју гради систем попречних зидова истих распона. Ова специфичност овде се процењује као позитивна вредност. Поред тога, функционалност станова је обogaћена допунским садржајима као што су посебне просторије – гардеробе, трпезарија која је одвојена од кухиње а која је смештена у центар стана и директно осветљена, па се око ње нижу просторије у стану. Такође, квалитет ових станова представља могућност адаптације, односно пренамене просторија према потребама корисника.

Остварене употребне вредности изграђених објеката су следеће: шест кула по десет спратова стамбене намене са по 58 станова. Од тога 48 станова од 69 м², и десет станова од 22,80 м². Укупно 3.540 м² нето стамбене површине по кули.

Укупно у шест реализованих кула постоји 348 станова, са 21.240 м².

3.2 Конструкција

Конструктивни систем свих шест зграда изведен је у армираном бетону и то методом клизајућих оплата. Бетонски зидови обложени су са фасадне стране специјалном плочастом опеком и у вертикалним линијама црвеном гитер опеком. Као завршни детаљ, арх. Иван Антић определио се за наборану форму крова, која ће, у међувремену, у стамбеној архитектури постати његов заштитни знак.

Важну улогу и у фази пројектовања и у фази реализације објеката у индустријализованим префабрикованим системима поред архитеката имали су грађевински инжењери, који су у великој мери учествовали у формирању конструктивних елемената и система, и у том смислу допринели обликовању архитектуре модернизма какву данас препознајемо и вреднујемо. Без њиховог професионалног знања, масовне реализације свакако не би биле могуће. Међу њима је важно поменути Милутина Јеротијевића, који се у изворима наводи као конструктор, и често везује за систем клизајућих оплата, тада у све чешћој употреби. Касније ће овај систем бити коришћен приликом реализације четири куле у Рузвелтовој улици 45–49. Милутин Јеротијевић такође је дао велики допринос у реализацији три куле „Рудо“ на Коњарнику, познате и под називом Источне капије Београда, које доминирају висином у панорами главног града, што је статички и конструкторски за грађевинске инжењере био велики изазов и подухват.

Професионални контекст

Године 1948. догодио се политички раскид са СССР-ом. Тај догађај посредно је утицао на више повезаних појава и тенденција. Захваљујући следу политичких догађаја и друштвено-економских промена у земљи, омогућен је развој мањих архитектонских предузећа и бироа, који су својим радом усмерили даљи развој архитектуре у Југославији. У Београду су се квалитетом и бројем реализованих пројеката издвојили бирои: „Стадион“ (у којем су радили архитекти Михајло Јанковић и Ирена Рога новић), „Пројектбиро“ (где су радили архитекти Јованка Јефтановић, Михајло Митровић и Радивоје Томић), затим атељеи „Аркон“, „Атриум“, „Лик“, „Обелиск“, „Пројект“, „Основа“, „План“, „Србијапројект“ – претходно Пројектни завод Србије (значајан због великог броја реализованих пројеката у периоду након Другог светског рата) и многи други. Поред тога, функционисала су и већа предузећа „Рад“, „Ратко Митровић“, „Енергопројект“, „Машинопројект“, „Напред“, „Инвестпројект“ итд. Један важан професионални скуп било је Прво саветовање архитеката и урбаниста ФНР Југославије 1950. године, и практично се поклопило с прекретницом у развоју југословенске архитектуре проузрокованом повољним политичким приликама у земљи. Након политичког раскида са СССР-ом, створена је атмосфера у којој је ФНРЈ била све растерећенија од спољних политичких притисака. То подразумева и извесну економску независност, јачање привреде и у одређеном смислу демократизацију друштва. Са друге стране, последице ратних разарања су биле у великој мери санирани, али је недостатак станова остао као горући социјални проблем. Управо због тога грађени су јефтини и неквалитетни станови, међутим, на Првом саветовању југословенских архитеката 1950. године излажу се идеје које упућују на раскид са духом колективизма (веома специфичним за СССР), и бесомучним понављањем архитектуре униформисаних облика и просторне структуре. На Саветовању у Дубровнику, где су између осталих, учествовали и архитекти Михајло Митровић, Леон Кабиљо, Иво Куртовић, зачета је идеја о тзв. ауторској архитектури. Касније ће се показати да је концепт ауторске архитектуре у великој мери присутан код Михајла Митровића, Мирослава Јовановића и посебно код Ивана Антића. Такође, педесетих година на домаћој уметничкој сцени афирмишу се поједини аутори за које се може рећи да су вршили велики утицај у својим уметничким областима. На свим пољима културе и уметности настаје велики број идеја и радова из којих је проистекао одређени квалитет, али који је уједно неизбежно говорио о контексту времена у којем је настао. У таквој атмосфери, архитектура и грађевинарство су у одређеном степену били растерећени идеолошких ограничења, мада се у детаљнијим анализама она увек могу препознати. Појам ауторске архитектуре је значајан за проблематику вредновања градитељског наслеђа. Према писању проф. др Александра Кадијевића, у монографији о арх. Михајлу Митровићу, свака средина у Југославији имала је неколико архитеката за које се може рећи да су представници ауторске архитектуре. У Љубљани је то био проф. арх. Едвард Равникар, у Загребу Владимир Турина, у Сарајеву Јурај Најдхарт, у Београду Никола Добровић итд... Уз Николу Добровића, претходницу авангарде у српској архитектури представљали су аутори формирани у предратном добу – Милорад Мацура, Владета Максимовић, Милорад Пантовић и Ратомир Богојевић, док су зачетници београдске школе ауторске архитектуре средином педесетих постали Алексеј Бркић и Богдан Богдановић. Њима се крајем шесте и почетком седме деценије придружују Иван Антић, Михајло Митровић, Мирослав Јовановић, Иво Куртовић и Угљеша Богуновић. Током педесетих година, осетиће се видни напредак у свим елементима привредног и културног развоја, па сходно томе и у градитељској делатности. Један од важних момената била је децентрализација рада архитектонских и урбанистичких установа, јер је то створило могућности да се велике пројектантске организације расформирају у већи број мањих самосталних атељеа, а почетком 1953. године омогућено је да се пројектантски задаци добијају на основу ужив, јавних или позваних конкурса. Прво

југословенско саветовање о стамбеној изградњи и становању у градовима организовано је и одржано у Љубљани. Циљ је био решавање сложених проблема стамбене изградње и становања. За остваривање овако сложеног задатка, постепеног уклањања несташнице станова и њихове изградње у складу с потребама – било је неопходно упорно залагање свих који су у тој области радили. Саветовање је утврдило да у градовима и већим местима постоји велика оскудица у становима. Оскудевање у стамбеним јединицима наслеђено је из прошлости и погоршано за време рата пустошењем и разарањем. И поред тога што је у југословенским градовима и десет година након рата реализовано преко 102.000 нових станова, недостатак стамбеног простора није био смањен. Наиме, с једне стране брзи темпо индустријализације земље довео је до наглог пораста становништва градова и индустријских места, а са друге стране, већи опсег изградње станова није било могуће постићи услед недовољне привредне развијености, затим укупна друштвена производња није омогућавала већи број изградње станова, посебно због заосталости у производњи грађевинског материјала, због застарелих метода грађења стамбених зграда и због разних других слабости у организацији послова стамбене изградње.

Од тог тренутка, као што је напоменуто, започињу тенденције отварања ауторских бироа, не само у Београду. Ауторски бирои оствариће одређене доприносе у домену стамбене архитектуре. Развој тих бироа, у данашњим истраживачким и историографским текстовима, повезује се и с појавом и развојем београдске ауторске школе станоградње. Биро за студије, међутим, разликује се од бироа такве врсте, и по природи посла којим се бавио и по начину функционисања.

Технолошки контекст

Крајем педесетих година XX века, у Југославији је још увек доминирао традиционални начин грађења у односу на префабриковане и полупрефабриковане зграде. У иностранству, у неколико земаља у којима се примењивало индустријализовано грађење, инжењери су запазили да су ти пројекти веома обимни, са око 1.000, често и много више детаљних цртежа, а рађени су често уз учешће великог тима и по неколико година. Израђивале су се бројне варијанте, анализирали распони и растери паралелно у неколико различитих система. Такав пројекат, који је представљао резултат рада великог тима, дугорочног, студијског, аналитичног и истраживачког карактера, с обзиром на то да није могао бити финансиран на уобичајен начин, за већину пројектантских организација и инвеститора био је недостижан. Међутим, тадашње грађевинско предузеће „Рад“, у којем је проблем сагледан на време, донео је одлуку, која се и данас може тумачити као храбра – о оснивању и финансирању Бироа за студије.

Суштина је била у томе да се у индустријализованом систему пројекат морао проверавати кроз реализацију на прототипском грађењу. Опште је познато да је прототип у индустрији скуп и да доноси корист тек у серији. У зависности од пројекта, када се говори о серији, мисли се на просечно 500 годишње изграђених станова, у континуитету барем четири године. Међутим, то није важило за грађевинарство, јер тадашњим прописима није тако било регулисано. Такође, један од проблема била је непознаница, тачније недефинисани односи – ко би требало и могао да сноси трошкове, додатну цену између прототипа и класичне уобичајене цене. То су биле дугорочне инвестиције, акумулације и одвајање стручњака. Изискивале су крупне промене у финансирању стамбене изградње, положају инвеститора као купца, акумулативности предузећа и грађевинске индустрије.

Битна разлика између пројектовања за индустријско грађење и пројектовања за традиционално грађење јесте у методологији израде пројектно-техничке документације – у редоследу израде пројекта. У традиционалним, класичним пројектантским бироима полазило се од архитектонске концепције, идејног решења, и пројекат се разрађивао ка детаљима, као и у данашње време. У пројектовању за индустријско грађење, полазило се од детаља према склапању елемената у архитектонско обликовање. Наравно, предуслов је био пројектни задатак, односно решавање основне архитектонске концепције. У пројектовању су се такође користиле индустријске методе, са свим особинама серије рентабилности, типског

елемента пројекта, вишеструке употребе итд. Зато се говорило о системима. Типски пројекат је био – само за систем. Од елемената и конструкција система могли су се склапати најразличитији архитектонски облици, а да се при томе имала економска предност велике серије (као и предност серије при склапању новог пројекта од готових типских саставних делова пројекта). Предности су биле сагледиве после првог детаљног пројекта који се називао основни пројекат система. Наредни пројекат који се могао битно разликовати и по способности и по основи пројектовао се већ много брже, јер су се једноставно само укључивали типски елементи пројекта система. Акцент је увек био на тим типским елементима пројекта који су садржали најкомпликованије занатске радове, јер су се они први индустријализовали. Аналогно томе, уклапали су се и пројекти тих елемената у разне пројекте у склопу истог или сличног система.

Урбанистички контекст

У периоду када су стамбене куле на Звездари планиране и пројектоване, Булевар револуције словила је за најдужу улицу у Југославији. (ФНРЈ). Непосредно окружење чиније су приземне куће, једнопородичног становања. Спортско рекреативни центар који данас постоји тада још није реализован. У непосредној близини налазило се неколико садржаја јавних функција попут локалног центра месне заједнице, И локалне пијаци прехранбених производа. Улица Вјекослава Ковача у којој се куле налазе паралелно је постављена И функционално везана за Булевар револуције. Нивелационо, она надвисује поменути Булевар, као и друге изграђене делове Београда.

4 ВРЕДНОВАЊЕ

4.1 Техничка вредност

23

Као прве реализоване стамбене куле у некадашњој Југославији, оне су инжењерима представљале изазов. Ово је једна од први зграда изграђених у систему клизајуће оплате.

Важно је поменути – шта је обухватао пројекат за индустријализовано грађење. Пројекат – (књига архитектонско-грађевинског пројекта) намењен индустријализованом грађењу састојао се из следећих делова:

Свеска 1 – детаљи елемената.

Свеска 2 – палирски планови склопа елемената и конструкције у основама и пресецима.

Свеска 3 – архитектонски планови пресека и фасада.

Свеска 4 – текстуални део – опис радова, механизације, организације градилишта; анализа цене елемената у производњи, транспорту и монтажи; склопни предмер и прерачун.

Свеска 5 – пројекат организације производње и уграђивања и пројекат механизације производње и уграђивања.

Свеска 6 – буџетска процена.

Из овога је сагледљиво да су ови пројекти били иновативни са инжењерског И техничко-технолошког аспекта, И да се њихова припрема концепцијски разликовала од до тада уобичајене припреме пројектно-техничке документације за зграде грађене на традиционалне начине.

4.2 Друштвена вредност

24

Развој великих грађевинских предузећа и пројектантских бироа у бившој Југославији везује се за развој масовне стамбене изградње у другој половини XX века и у решавање стамбеног питања радничке класе. Иако много раније него што је Биро за студије основан у првој половини педесетих година, принципи и постулати онога што ће тај биро развити и остварити имају своје порекло у теоријским радовима Ле Корбузијеа (Џхарлес-Едоуард Јеаннерет-Грис Ле Цорбусиер) и његовој дефиницији куће као машине за становање.

Као друштвена вредност препознаје се паралелна улога и удео Бироа за студије из

великог предузећа "Рад" и аутора архитекте Ивана Антића.

Биро за студије радио је на разради овог пројекта. Овде се намеће још једна тема која помаже у расветљавању и упознавању рада овог бироа – однос ауторске личности архитекте Ивана Антића и пројектног бироа, међусобни утицаји, компромиси и решења. До које границе је решење ауторско, а одакле је типско? Да ли су ауторско и типско супротстављени? Може ли то функционисати и на који начин? Одговор на ова питања лежи у системима великих предузећа и пројектантских кућа. Познато је да су Иван Антић и Иванка Распоповић педесетих година били запослени у предузећу „Рад“, с тим да је Иван Антић од 1957. године ангажован на Архитектонском факултету Универзитета у Београду. Невезано за то, није редак случај да велика предузећа нису промовисала своје ауторе архитекте, иако су имали велике опусе и референце. Једно од тумачења таквих система лежи у неговању духа колективизма и постављању тј. конструисању дихотомије у вредновању скромности насупрот самопромоције. Референце тих протагониста модернизма, за разлику од референци аутора београдске школе станоградње, у публикацијама су промовисане у мањој мери. Ту тему је дотакла архитекта и истраживач Јелица Јовановић у тексту "Загонетна дама наше модерне", објављеном у циклусу текстова посвећених женама у архитектури. Где се завршава грађевина Ивана Антића, а где почиње Биро за студије? Одговор је једноставан – све је рађено тимски. Договаране су обавезе и одговорности, прављени су заједнички компромиси.

4.3 Културна и естетска вредност

25

Културна и естетска вредност није доминанта, али је уместо ње важно поменути реперну, тј. амбијенталну вредност ових стамбених кула. Оне су доминантне у овом делу Београда, њихово микроокружење је пажљиво решено и уклопљено у контекст.

4.4 Историјска вредност

26

Историјска вредност огледа се у чињеници да су ово прве реализоване стамбене куле у некадашњој Југославији. (Мецанов, Д. (2015), *Просторна организација стамбених зграда грађених у Београду у префабрикованим индустријализованим системима*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду)

Са становишта историографије, могуће је приметити елементе које данас истраживачи приписују и оцењују као карактеристике београдске ауторске школе станоградње. То је пре свега специфична функционална и просторна организација основе стана. Организација станова је осмишљена тако да су сви станови на етажи у оквиру архитектонског склопа идентични, с тим да су оријентисани на различите начине и стране света. Однос кухињско-купатилског блока је организован ближе улазној зони. Однос према концепцији београдског стана остварује се и препознаје кроз организацију средишње собе и трпезарије у зони проширене комуникације.

4.5 Генерална оцена

27

Издваја се неколико критеријума према којима се шест стамбених кула арх. Ивана Антића може афирмативно вредновати. То су:

- технолошке, техничке и конструкцијске вредности
- урбанистичко-амбијенталне вредности; иновативност
- однос према традицији;
- интернационалне вредности;
- вредности локалног карактера и
- евентуално и уметничке и обликовне вредности

5 ДОКУМЕНТАЦИЈА

28

5.1 Главне референце

1. Благојевић, Љ. (2005), *Стратегије модернизма у пројектовању и планирању архитектуре и урбанизма Новог Београд 1922. до 1962. године*, докторска

- дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.
2. Блуменау, И. (1960), *Индустријализација стамбене изградње у предузећу 'Рад'*, у: Саветовање о индустријализацији стамбене изградње 19–21. октобра, 1960, Београд: Савезна грађевинска комора: ИИД-1 – ИИД-22.
 3. Богдановић, В. (2007), Лоренс Вилфред Бејкер, *Архитектура* IX, бр. 115 (Београд): јул 2007, превод: 10.
 4. Богуновић, С. Г. (2005), *Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века*, Београд: Београдска књига.
 5. Бркић, А. (1977), Идејне основе београдске архитектонске школе, *Урбанизам Београда* IX, бр. 38–39 (Београд): 36–40.
 6. Блок 1 и 2 (1975), *Урбанизам Београда*, бр. 30, година VII (Београд: Завод за планирање Града Београда): 28.
 7. Закључци првог југословенског саветовања о стамбеној изградњи и становању у градовима (1956), *Архитектура* X, бр. 1–6 (Загреб): 30.
 8. Јовановић, Ј. (2013), *Загонетна дама наше модерне*, [интернет], доступно на <http://www.cab.rs/blog/zagonetna-dama-nase-moderne>
 9. [20. март 2014]
 10. Кадиевић, А. (1999), *Михајло Митровић*, Београд: Музеј архитектуре.
 11. Кадиевић, А. (2009), Видови дистанцирања од појава током њиховог тумачења у архитектонској историографији, *Наслеђе* X (Београд): 243.
 12. Ле Корбизије, С. Е. З. (1977), *Ка правој архитектури*, Београд: Грађевинска књига.
 13. Марушић, Д. (2010), *Референтне предности система ИМС у архитектонско-урбанистичком пројектовању*, у: Истраживања, пројекти и реализације у градитељству, ур. Поповић З. и Петровић Г., Београд: Институт ИМС: 69–76.
 14. Мецанов, Д. (2007), Могућности (ре)дефинисања и предлог периодизације градитељског наслеђа, *Наслеђе* VII (Београд): 151–170.
 15. Мецанов, Д. (2008а), *Стамбена архитектура Београда 1947–1967*, Београд: Задужбина Андрејевић.
 16. Мецанов, Д. (2008б), Типологија облика стамбене архитектуре педесетих година XX века у Београду, *Наслеђе* IX (Београд): 129–153.
 17. Мецанов, Д. (2009), Архитектонски конкурси на Новом Београду од 1947. до 1970. године, *Наслеђе* X (Београд): 113–140.
 18. Мецанов, Д. (2010), Валоризација архитектуре стамбених зграда из периода модерне, *Наслеђе* XI (Београд): 79–101.
 19. Мецанов, Д. (2014), Прилог проучавању градитељског опуса Бироа за студије у Београду, *Наслеђе* XV (Београд): 147–167.
 20. (Мецанов, Д. (2015), *Просторна организација стамбених зграда грађених у Београду у префабрикованим индустријализованим системима*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду)
 21. Минић, О. (1996), Преглед урбанистичке и архитектонске делатности у Југославији 1945–1965, посебно издање часописа *Техника* (Београд): 61.
 22. Мишић, Б. (2010), О вредновању и заштити послератне архитектуре Београда, *Наслеђе* XI (Београд): 193–206.
 23. Несторовић, Б. (1955), Еволуција београдског стана, *Годишњак града Београда*, књ. 2 (Београд): 247–266.
 24. Петричић, Б. и Радојковић Љ. (1958), Омладинске радне бригаде на изградњи Београда 1947–1950 године, *Годишњак града Београда*, књига 5 (Београд): 363.
 25. Рихтер, В. (1960), Стамбени торњеви у Београду, *Архитектура* XIV, бр. 1–3 (Загреб): 33.
 26. Ротер-Благојевић, М. (2006), *Стамбена архитектура Београда у 19. и почетком 20. века*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду: Орион Арт.
 27. *Саветовање о индустријализацији стамбене изградње* (1960), Београд: Савезна грађевинска комора: 19–21. октобра.
 28. Штраус, И. (1991), *Архитектура Југославије 1945–1990*, Сарајево: Свјетлост.

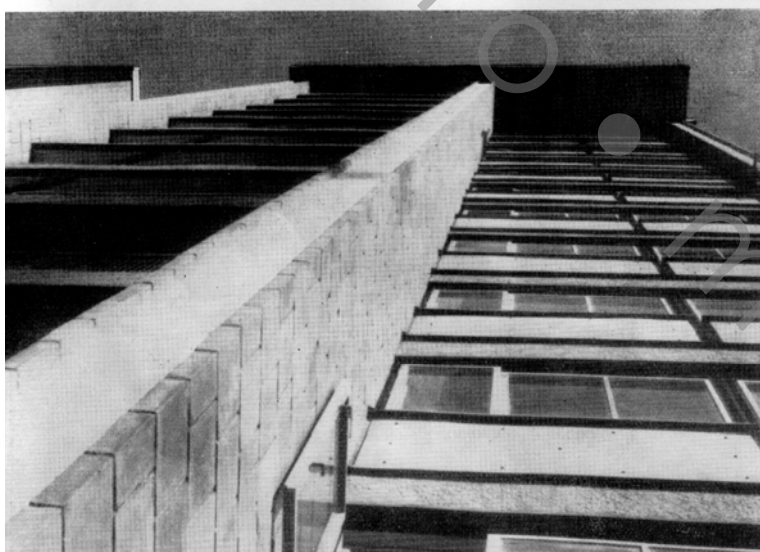
5.2 **визуелни материјал у прилогу:**

29

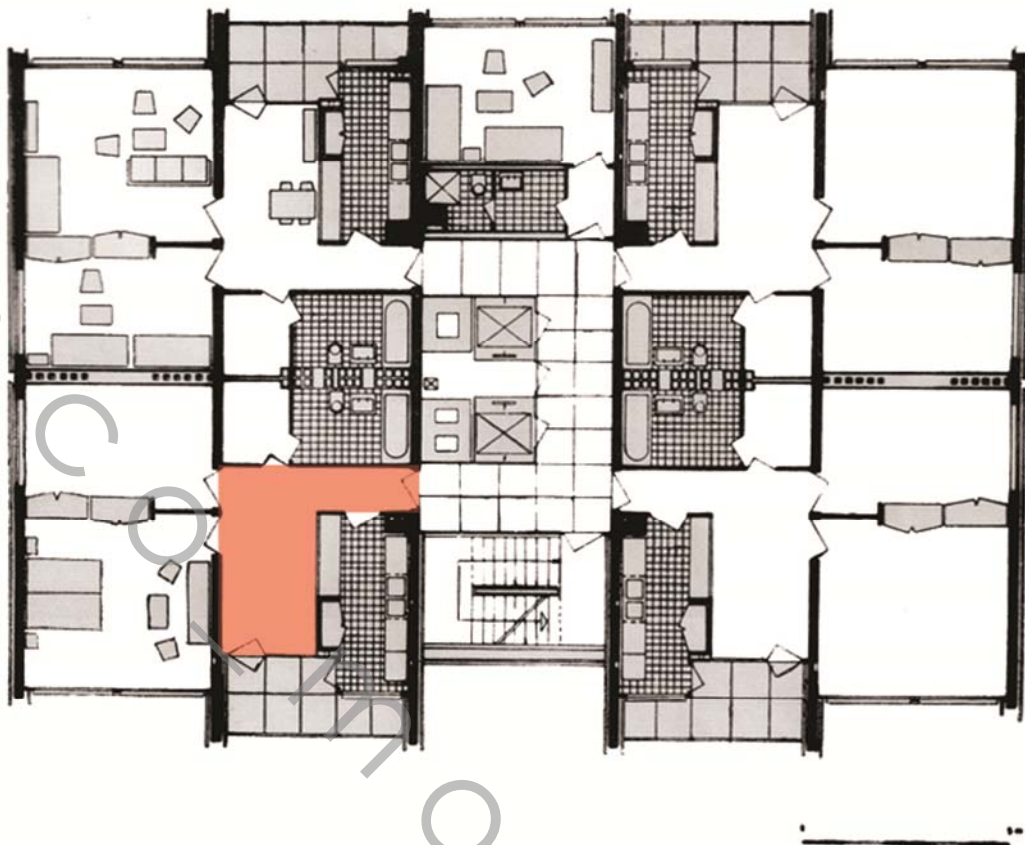
5.3 **подносилац извештаја/датум:** Др Драгана Мецанов, дипл.инж.арх.

30

q o . c o - m o . m o - s r b i j a

прилог
 Стамбене куле на Звездари, арх.Иван Антић 1953-1955.
 (извор: Рихтер, В. (1960), Стамбени торњеви у Београду, Архитектура ХИВ, бр. 1-3
 (Загреб): 33.)

прилог

Основа типског спрата стамбених кула на Звездари, арх.Иван Антић 1953-1955. На слици је назначена централна просторија стана из које се улазило у све друге пројектоване просторије.

(извор: Рихтер, В. (1960), *Стамбени торњеви у Београду*, Архитектура ХИВ, бр. 1-3 (Загреб): 33.).